MONITOR

Na R. P. 1774.
Nro: XIII.
Dnia 12. Lutego.

O Sztukach pożytecznych dla Polſki, á w ogulności o handlu. Rozdział V. y oſtatni.

NIe doſyć ieſt wprowadzić ſztuki do Polſki, y dopomodz do poſtępku handlu, ale nayiſtotnieyſzy punkt ieſt wynaydować ſposoby naywłaściwſze do uſkutecznienia tak pięknego Proiektu. Znayduią ſię Kraie, gdzie ſię cale przeciwnie dzieie, ponieważ ſą tylko, że tak rzekę, zabawni wykorzenieniem handlu, udaiąc ſię we wſzyſtkich potrzebach do Worka Kupcow y Bankierow, ktorzy widząc ze chcą Ich wy-

cienczać, opieraią się iak mogą, lub porzucaią swoią professyą. Dla czego Rzeczy-Pospolite iako to Holenderska, Szwaycarska, Wenecka tak dobrze rządzące się, oddalaią wszelkie przeszkody, ktoreby mogły zastanowić handel y przemysł, a są pilne na rozkrzewienie go według sił y położenia Kraiu.

Pospolicie gdzie nie umieią dokazać tego przez siebie samych albo też nie chcą; Jedyny maią sposob ułożenia Rady, z osob zdolnych y rozeznanych, ktorzy podaią y ścisłym roztrząśnienieniem ważą sposoby nadania więcey przemysłu kraiowi á rozkrzewienia sztuk y handlu. Jako ta materya nie należy do sprężyn przenikania głębokiego, lecz doświadczenia, ktore iest lepszym nauczycielem, do radzenia się w rzeczach iedynie praktycznych, zdaie się że należy tych zdania przekładać, ktorzy są uczeńsi y sposobnieysi do sprawowania interessow, byle tylko zgodzić się mogli razem; poniewaź interes partykularny częstokroć zprze-

ciwia

ciwia ſię intereſſowi publicznemu. Sądziłbym więc rzeczą przyzwoitą, ażeby w tych rodzaiach rady, Miniſter lub ten, co prezyduie, ſłuchał nic nie mowiąc, zoſtawuiąc ſobie potwierdzenie zdania, ktoreby przeważało większością głoſow, á tym ſamym mądrzeyſzych. Słuſzna ieſt rzecz y właściwa ſądzić, że ludzie świadomi kunſztow więcey umieią od tych, ktorzy tylko umieią mowić z Teoryi. Kiedyby potym zgodzono ſię na iakie Rękodzieła, należałoby przyłożyć ſię do rozmnożenia wydoſkonalenia y wprowadzenia onych, według tego ile mogą bydź przyzwoite Polſzcze y zdaniu Narodu. Zwyczaynie mowiąc, ſkutek wykonania zawiſł od ſtaranności ſprowadzenia wielu umieiętnych nauczycielow z Cudzoziemſkich Kraiow, ktorzyby podali wiadomości, iakich brakuie, y ktorzyby zdolni byli do wydoſkonalenia dzieł tych wſzyſtkich, ktore aż dotąd ieſzcze u nas nie bardzo ſą wydoſkonalone. Rząd nie powinien na to ani ſtarania, ani koſztu

żałować, ponieważ to iest łożenie pieniędzy na wielki interes.

W takowym zdarzeniu pozwalać się zwykły nienaruszone wolności y Przywileie osobne na czas naznaczony dla tych, ktorzy wprowadzaią w Państwo sztuki potrzebne, alebym bardziey radził, gdyby zamiast Przywileiow płacono y nadgradzano dobrze, przedsiębiorącym uczenie mieszkańcow Kraiowych sztuk w całey onych doskonałości, na koniec żeby im naznaczono dobre płacę z tym iednak warunkiem, że one utracą ieżeli się gdzie indziey przeniosą. Na nic by się nie zdało wprowadzić sztukę iaką do Polski, gdyby nie udzielano iey wiadomości Ziomkom, y zaniedbano postanowić szkoły na wychowanie młodych, ktorych by nauczano wszystkich taiemnic oney y całey doskonałości. Ale pozwalaiąc osobnych Przywileiow, trafia się zwyczaynie że czas wychodzi, á sztuka trzymana była w utaieniu, á Rzemieślnicy zbogaciwszy się oddalaią się do sie-

bie

bie, ſztuka zaś nie ieſt w ſwym ſtanie, á ieżeli zoſtaie, to takie ma wady iakoby w nim nie była. Nie mowiąc o Cudzoziemcach, widać częſtokroć Robotnikow y Rzemieślnikow z iednego Kraiu, ktorzy zazdrośni będąc taiemnic ſztuki, ktorą wiedzą ſami, niechcą ie opowiedzieć innym, w boiaźni ażeby ich zyſk nie był zmnieyſzony, albo cale im odebrany. Gdzie Rząd ieſt czuły y bogaty, iako w Anglii, to ſię tak nie dzieie, ponieważ tam kupuią od ludzi partykularnych wiadomości taiemnic, tyczących ſię Lekarſkiey nauki, Mechaniki, Zeglugi &c. aby niemi udarowano Lud, ogłaſzaiąc one publicznie.

Z tym wſzyſtkim przy wſzelkiey dobrey woli, iaka tylko bydź może y naylepſzych ſpoſobach, iakich Rząd zażywą do uczynienia Państwa handlownym, znayduie częſtokroć przeſzkodę, ktorey ſię nieſpodziewał, y ktorą nie łatwo można pokonać, to ieſt guſt y geniuſz ludu ſamego. Rząd maiący dobre

bre

bre zamiary chciałby mu dobrze uczynić, à on iako nierozumny odrzuca. U nas Pospolstwo, składa bryłę tak ciężką, że nie masz dosyć mocney Machiny do poruszenia oney. Na co się zdało tyle pracy y trudzić sobie głowę, iako czynią Kupcy, a to dla zysku podłego y wzgardzonego? Bog ich dosyć dobrze podzielił, że im nię trzęba niczego więcey szukać, a zatym Proiekta Rządu daremnie się siłą bydź użytecznemi bo ich nie mogą smakować. Względem Pospolstwa u Nas gdzie handel y rozmaite sztuki są w małym używaniu, znaydzie się w naywiększey części wiele chęci do lenistwa a bardzo mało do pracy. Przyzwyczaieni będąc do zarobku wystarczaiącego do codziennego pożywienia, nie umieią ani chcą uczynić kroku do polepszenia stanu swego. Mowią to w sercu swoim co nierozumny mowi u Ekklezyastyka: *odrobina w szczypcie Ręki, lepsza iest w spoczynku, niżeli pełne dwie Ręce przy pracy.*

To się nie trafia między ludem ktory od długiego czasu wychowany iest do pracy, przyzwyczaiony do handlu a z przyrodzenia skłonny do przemysłu a zwłaszcza przy żywym dowcipie. Przykład większey liczby y Szlachty samey pobudza y porusza innych starać się usilnie, ażeby mieć z czego żyć wygodnie, y powiększyć dobra swoiego Domu, co się obraca na pożytek Rzeczy-Pospolitey. U Ludu tego stępla Rząd doświadczy wiele trudności wprowadzenia do Kraiu sztuk nowych y nowych wynalazkow, dla powiększenia y rozgraniczenia handlu y towarow. Lud nieprzyiazny lenistwu przyiąłby z wielką pociechą y usilnością podane sobie sposoby do pożytku.

Czegoż

Czegoż u Nas nie robią żydzi wſzędzie gdźiekolwiek ſię znayduią? potrzeba,przykład, y obyczaie Ich wſzyſtkich wſpołziomkow wzbudzaią w nich Emulacyią, a z naypoſpolitſzych y nayprościeyſzych między niemi ſtaią ſię przemyślni. Przeciwnie byłoby trudno przyprowadzić do czynienia pięknych zamyſłow naſz lud przywykły do życia leniwego, lubiącego karczmę, chociaż zkąd inąd ieſt doſyć rozgarniony y nie zbywa mu na rozumie,możnaćby ſkarzyć ſię tym ſpoſobem na znalezienie ziemi twardey y doświadczenia przeſzkody do dobrey uprawy, ktorey by zażyć chciano, ale więcey ieſt przyczyny żalić ſię na czaſy przeſzłe, w ktorych zaniedbano wydoſkonalić y polepſzyć ludu, albo nie zatrudniono ſię myslą utrzymania powiękſzenia ſztuk y handlu.

Gdy rzeczy u Nas ſą w takim ſtanie coż czynić należy? Nie potrzeba odſtręczać ſię, ale czynić iako poſpolici Ludzie, ktorzy znayduiąc ziemie y grunta ſwoie opuſzczone prawie,a nawet zniſzczone od tych,ktorzy ie poſiadali przed niemi, ſtaraią ſię wiele nowego zaſzczepienia y zaſiewow czynić, polepſzać grunta y wſzyſtko wydoſkonalać według możności. Jeżeli nie uda ſię odmienić tych życia, ktorzy nałożyli ſię do leniſtwa, można ſię ſpodziewać że ſię uda względem Ich dzieci, ktore będą wychowane w ćwiczeniu ſię w ſztukach. To ſię ſtanie, kiedy pomyslą u nas o ożywieniu dobrego ſmaku y nauk. Mogłże bydź kiedy grubſzy y niepolerownieyſzy Narod iak była Moſkwa, Piotr Wielki powſtał, nie zaniedbał niczego do odmienienia całey poſtaci, y udało mu ſię po większey części. A naſtępcy tego Wielkiego Monarchy idąc za powodem Jego, wynieśli Ceſarſtwo

ſtwo Roſſyiſkie do takiego ſtopnia że wſzyſtkie Mocarſtwa Europeyſkie za naſzych czaſow maią oko na tę Potęgę, ktora przeſzłego wieku ieſzcze nie wiele była znana. Czyż nie podobna ażeby y Polſka nie mogła ſię także wydoſkonalić, ſtać ſię bogatſzą, mocnieyſzą, polerownieyſzą. Potrzeba tylko wprowadzić ſztuki, umieiętności, rozkrzewić handel takim ſpoſobem, ażeby wywoz towarow rowny był przynaymniey z przywozem, a Polſka w krotkim czaſie poſtać odmieni.